

**ПОТТИКНУВАЊЕ НА
ПРЕТПРИЕМНИШТВО СО
ПОДОБРЕНИ ВЕШТИНИ ПРЕКУ
ИНОВАТИВНО УЧЕЊЕ**

Викторија Митрикеска
Сирма Илијоска Трифуновска

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

334.722:005.21(035)

МИТРИКЕСКА, Викторија

Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку
иновативно учење / Викторија Митрикеска, Сирма Илијоска
Трифунувска. -

Скопје : Центар за развој на Скопскиот плански регион, 2022. - 40 стр. :
граф, прикази ; 40 см

ISBN 978-608-4675-18-1

1. Илијоска Трифунувска, Сирма [автор]

а) Претприемништво -- Стратегии за развој -- Прирачници

COBISS.MK-ID 57350917

Центар за развој на Скопски плански регион

За издавачот:

Центар за развој на Скопскиот плански регион
Ул Димитрие Чуповски бр 13
Стопанска Комора на РСМ- прв кат
1000 Скопје
Tel: +389 2 3244-033
www.skopjeregion.gov.mk

Директор

Љупчо Кеџ Миџковски

Проектен координатор на Бизнис Центарот при СПР

Викторија Митрикеска

Автори на прирачникот

Викторија Митрикеска
Сирма Илијовска Трифуновска

Дизајн на прирачник и печатење

“My marketing “
ул: Марко Цепенков бр 9
1000 Скопје

Лектура:

Бестел Дооел Скопје
Ул. Владимир Каваев 29
1000 Скопје

Изработката на овој документ беше поддржана од Националната агенција за европски образовни програми и мобилност во рамките на програмата ЕРАЗМУС+ КА102 -Мобилност за учење на индивидуи, спроведена од Бизнес Центарот за развој и поддршка на МСП при Центарот за развој на Скопски плански регион.

Публикацијата го одразува само ставот на авторите и Европска Комисија не е одговорна за било каква употреба на информациите од содржината

Erasmus+

ЦЕНТАР ЗА РАЗВОЈ НА
СКОПСКИОТ ПЛАНСКИ РЕГИОН

Благодарност до:

Центарот за развој на Скопски плански регион, со партнерските училишта: АСУЦ „Боро Петрушевски“, СУГС „Браќа Миладиновци“ и СГГУГ „Здравко Цветковски“ од Скопје за реализацијата на проектот “ Поттикнување на претприемништво со подобрани вештини преку иновативно учење”и издавачите на овој прирачник.

СОДРЖИНА

Апстракт.....	6
Дефиниции за најчесто користени термини во прирачникот.....	7
ВОВЕД	9
1. Претприемништвото во Европа и светот	11
2. Невработеност по пол	12
3. Самовработување: преглед и најнови случувања	12
4. Европскиот пристап низ документи за поддршка на претприемништвото	14
5. Национална рамка за поддршка претприемништвото	16
5.1 Национална стратегија за мали и средни претпријатија (2018 – 2023)	16
5.2 Стратегија за развој на женско претприемништво во РМ 2019 – 2023	18
5.3 Подготовка на Стратегија за паметна специјализација	19
5.4 Северна Македонија – Национална стратегија за ИКТ 2020 – 2025	21
6. ЕКОНОМСКА СРЕДИНА	22
7. Регулатива за влез и институционални ограничувања и деловно опкружување.....	23
8. Претприемачка способност на поединецот	25
9. Претприемачко образование во Република Северна Македонија	26
10. Механизми за развивање претприемачки вештини	27
11. Позитивни примери	28
12. Активности на Центарот за развој на Скопски плански регион преку Бизнис-центарот за поддршка на претприемништвото и претприемачкиот екосистем.....	29
13.Проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“ – ЕРАЗМУС+ КА102	30
14. Спроведување на истражување за претприемништво во рамките на проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“ – ЕРАЗМУС+ КА102	31
15. Наоди од истражувањето	33
Заклучоци и препораки	35
Библиографија	37

Апстракт

Да се биде претприемач значи да се преземе иницијатива и одговорност за сопствениот успех. Развојот на претприемништвото значи поттикнување на иновативноста, креативноста, реализирање на идеите, вклучување во деловен потфат, а со тоа зголемување на вработеноста, зголемување на бруто-домашниот производ, раст на животниот стандард и раст и развој на целата економија. Со цел да се идентификуваат предизвиците и потребите кај младите за отпочнување сопствен бизнис, се подготвува овој прирачник во рамките на проектот „Поттикнување на претприемништво со подобре-ни вештини преку иновативно учење“ преку програмата ЕРАЗМУС+ КА102. Проектот го спроведува Бизнис-центарот за мали и средни претпријатија во рамките на Центарот за развој на Скопски плански регион.

ДЕФИНИЦИИ ЗА НАЈЧЕСТО КОРИСТЕНИ ТЕРМИНИ ВО ПРИРАЧНИКОТ

• Млади

Според досегашната историска, социјална, политичка и етичка практика на македонското општество, а во отсуство на меѓународно признаена дефиниција, под терминот „млади“ во РС Македонија се подразбира посебна социо-етичка категорија на население на возраст од 15 – 24 години, која е особено ранлива на социо-економските промени во општеството и која претставува основен ресурс за развој, носејќи ја критичната мисла и порив на промени и иден напредок на општеството. Имајќи ги предвид последиците од социо-економската криза во РСМ, која го оневозможува процесот на развој на една активна и одговорна индивидуа (пролонгирано време на едукација, неможност да се најде работа, неможност да се заснова семејство, економска зависност од родителите или немање економска и оттука лична независност), секоја сериозна акција или програма за млади треба да ги земе предвид и лицата од 24 – 30 години, со цел ублажување или отстранување на пречките што стојат пред нивниот развој како индивидуи и одговорни граѓани на македонското општество¹.

¹ Национална стратегија за млади на Република Македонија, 2005

• Претприемништво

Според ГЕМ (Глобално истражување за претприемништвото 2013)², претприемништво е секој обид за создавање нов бизнис или потфат, како самовработување, нова бизнис-организација или проширување постоен бизнис, од страна на индивидуа, тим индивидуи или од страна на веќе воспоставен бизнис. Претприемништвото кога е гледано како повеќефазен процес овозможува да се оцени состојбата на претприемништвото во различните фази. Претприемачкиот процес започнува со потенцијалните претприемачи. Тоа се поединци што сè уште не се претприемачи, но кои веруваат дека поседуваат способност за започнување бизнис, кои гледаат претприемачки можности и кои не би биле обесхрабрани поради страв од неуспех. Намерите за започнување бизнис на одделни потенцијални претприемачи, можат да бидат потпомогнати со перцепциите на општеството за претприемачите, нивниот статус во општеството и колку медиумите позитивно ги претставуваат претприемачите. Следната фаза се нарекува претприемачка активност во рана фаза. Тука се прави разлика помеѓу активностите во првите 3 месеци и активностите во периодот од 3 месеци до 3,5 години. Првите три месеци се сметаат за зачеток на потфатот. Со оглед на предизвиците со кои се соочуваат, голем дел од новонастанатите бизниси доживуваат неуспех уште во првите неколку месеци и не продолжуваат во следната фаза. Со третиот месец завршува зачетокот и го означува моментот на раѓање нов бизнис, кој така се нарекува сè до 3,5 години. Потфатите во зачеток и новите бизниси ја сочинуваат вкупната претприемачка активност во рана фаза – ТЕА (Total Early-Stage Entrepreneurial Activity – ТЕА), кој е централниот показател во ГЕМ. Бизнисите што постојат повеќе од 3,5 години се нарекуваат воспоставени (етаблирани) бизниси³.

² Глобално истражување за претприемништвото 2012 /ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО во Македонија: трето истражување: дел од ГЕМ автори Темјана Лазаревска ... и др. Скопје

³ <http://www.gemconsortium.org/docs/download/3089>

ВОВЕД

Феноменот на претприемачкиот екосистем постои со години. И покрај тоа што не постои широкоприфатена дефиниција, многу научници го дефинирале претприемачкиот екосистем на различни начини, приоѓајќи му од различни аспекти и истражувачки податоци. Главно, дефинициите го истакнуваат спојувањето на елементите и произведуваат заеднички културни вредности што ја поддржуваат претприемачката активност. Така, Одретч и Белицки го идентификуваа претприемачкиот екосистем „како збир на системи на претприемништво како институционални и организациски, како и други системски фактори што имаат интеракција и влијаат врз идентификацијата и комерцијализацијата на претприемачките можности“. Друго истражување става акцент на важноста на претприемачите и ги става во центарот на претприемачкиот екосистем, предводени од тековни активности што ќе ги охрабрат новите претприемачи, искусни претприемачи, аспиранти претприемачи, инвеститори, ментори, вработени во стартап претпријатија, даватели на услуги за стартување, финансиери и секој друг што сака да биде дел од заедницата. Покрај тоа, стартап заедницата ќе биде предводена од самите претприемачи кои покажуваат долгорочна посветеност на стартап заедницата ⁴.

Меѓу другите активности какви што се создавање нови работни места и богатство во општествата, претприемачите и нивните стартапи ги збогатуваат технолошките иновации во индустриите. Претприемачките активности се главно децентрализирани и непланирани процеси каде што компаниите мора активно и ефективно да комуницираат едни со други за да постигнат успех. Понатаму, истражувачите сугерираат дека регионалните иницијативи што го промовираат претприемништвото би можеле да придонесат за воспоставување посилен претприемачки екосистем преку споделување на достигнувањата на мрежите во локалните или регионалните деловни инкубатори и со поставување примери, на пример за претприемачите аспиранти во директна комуникација со нив. На полето на претприемништвото се гледа како на најдобар механизам за намалување на невработеноста кај младите во Северна Македонија, особено кај високообразовните институции (ВОИ). Се смета дека претприемачите имаат потенцијал да обезбедат економски раст на земјата преку дејствување како создавачи на работни места. Општо е познато дека младите во земјата, особено дипломираните високообразовни институции, се соочуваат со сериозни предизвици при поставувањето во изборот на кариера. Ова се должи на растечките очекувања на работодавците и работните предизвици, каде што дипломираните студенти не

⁴ Entrepreneurship ecosystem in North Macedonia, Market Assessment, Makedonka Dimitrova, Skopje 2020

се оценуваат само од перспектива на академските квалификации, туку се гледаат и во однос на способностите и другите вештини со додадена вредност. Претприемачката култура во Република Северна Македонија започна да се развива во последната деценија на 20 век, поттикната од новоформиранiot процес на приватизација во новоформираната земја. Беа потребни повеќе од дваесет години напор на локалните засегнати страни и огромна донаторска поддршка за да се поттикне темата на претприемништвото повисоко на агендата за економски развој заедно со механизмите и активностите за поддршка.

Претприемачката култура и растот на ММСП традиционално се поддржуваат на ниво на политики преку формалните и неформалните образовни политики, политиката за развој на малите бизниси, индустриската политика, како и политиките за вработување. Сепак, треба да се постигне многу повеќе, со оглед на неодамнешното ширење на ковид-19 и неговото влијание врз бизнисот и претходно воспоставените цели за економски развој. Веќе кривката стартап заедница ќе треба дополнително да се поддржи во годините што доаѓаат, особено во време на неизвесност во врска со можните идни избувнувања на ковид-19. Сепак, имајќи ја предвид „новата реалност“ и ефектите од избувнувањето на ковид-19 во светот, македонската економија забележува негативни трендови на раст по економскиот раст во 2019 година и историски ниската стапка на невработеност. Намалувањето на економската активност во најпогодените области во светот, вклучувајќи ги Кина, Европската Унија, Соединетите Американски Држави, како и балканските земји, се очекува да биде присутно на краток рок со оглед на растечката неизвесност поврзана со идните епидемии на корона вирусот ⁵.

Националната рамка на политиките за економски развој во Република Северна Македонија, вклучувајќи ја поддршката за претприемништвото, иновациите и конкурентноста, се утврдени во Стратегијата за МСП. Содржината на овој национален документ е креирана од пошироката европска рамка на политиките за економски развој, унапредување и развој на малите претпријатија и претприемништвото ⁶. Во таа насока претприемништвото и кај нас, како што впрочем тоа е случај и во другите економии во светот, може да даде посебен придонес во креирањето нови работни места и во зголемувањето на шансите за вработување на младите. Во таа насока, во рамките на овој прирачник се коментирани неколку приоритети, во кои креаторите на економските политики треба да ја насочат својата активност преку: подобрување на клучните сегменти на инвестициската клима, креирање капацитет за „трансформација“ на локалните влади, подигнување на квалитетот на образованието во

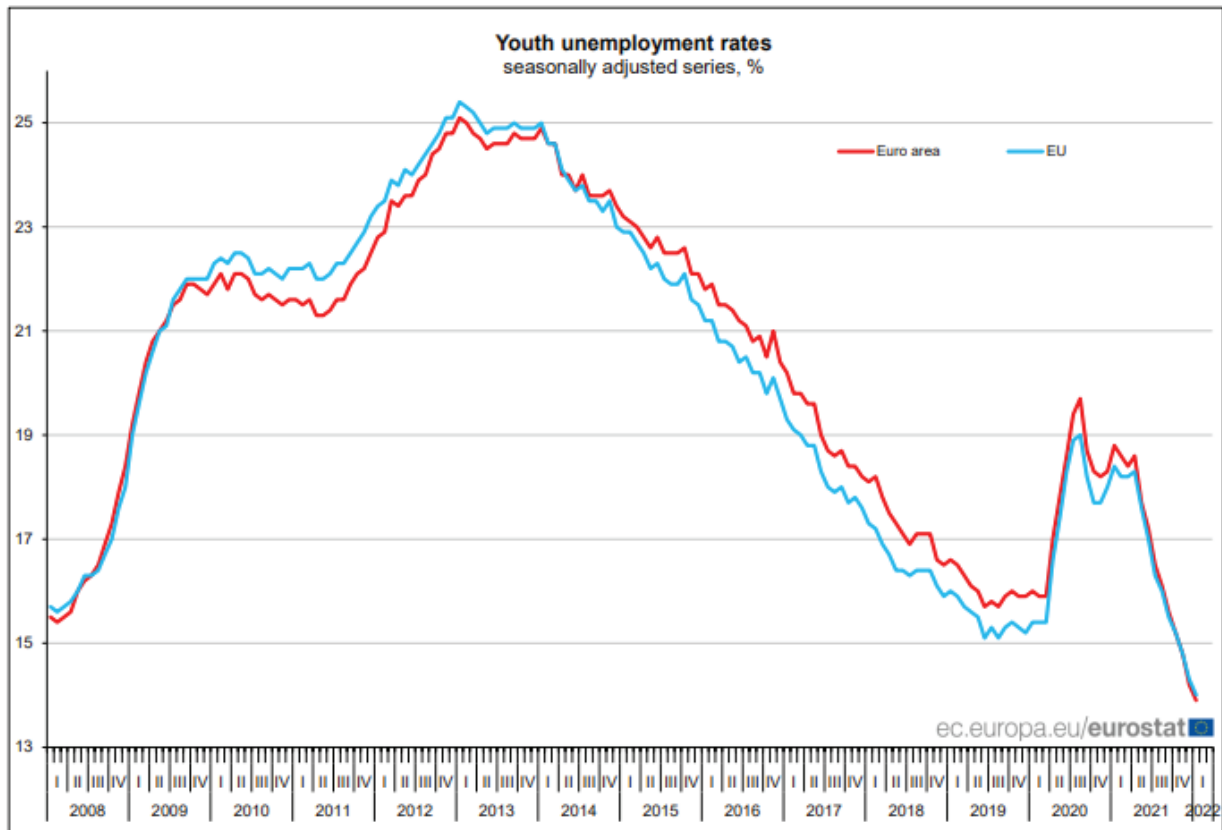
⁵ Macroeconomic Monitor, Finance Think, March 2020

⁶ НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА МАЛИ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА (2018 – 2023)

доменот на претприемништвото, подобрување на пристапот на МСП до средства за финансирање на нивниот раст и понатамошен развој на активните пристапи на пазарот на труд.

1. Претприемништвото во Европа и светот

Општо гледано, стапките на невработеност на младата популација (на лицата помлади од 25 години) се значајно повисоки од оние на сите други возрасти. Ваквата законитост се манифестира во светски размери, се разбира, независно од фазата на економскиот циклус. Така, на пример, во земјите членки на ЕУ-27, стапката на невработеност на младата популација (од 15 до 24 години) во првиот квартал на 2021 година, кога последиците од глобалната криза сè уште се чувствува на пазарот на труд, таа беше двапати повисока од општата стапка на невработеност. Причините за ваквата ситуација во основа се сведуваат на фактот што младите имаат помало работно искуство, помало знаење за тоа како и каде да најдат вработување и помалку контакти со бизнисите врзани за барање вработување, после пандемијата со ковид-19. Во јануари 2022 година, сезонски приспособената стапка на невработеност во еврозоната беше 6,8 %, што е намалување од 7,0 % во декември 2021 година и од 8,3 % во јануари 2021 година. Стапката на невработеност во ЕУ беше 6,2 % во јануари 2022 година, што е намалување од 6,3 % во декември 2021 година и од 7,5 % во јануари 2021 година. Овие бројки се објавени од Евростат, заводот за статистика на Европската Унија. Евростат проценува дека 13.346 милиони мажи и жени во ЕУ, од кои 11.225 милиони во еврозоната, се невработени во јануари 2022 година. Споредено со декември 2021 година, бројот на невработени е намален за 216.000 во ЕУ и до 214.000 во еврозоната. Во споредба со јануари 2021 година, невработеноста е намалена за 2,522 милиони во ЕУ и 2,117 милиони во еврозоната. Во јануари 2022 година, 2,546 милиони млади лица (под 25 години) биле невработени во ЕУ, од кои 2,038 милиони биле во еврозоната. Во јануари 2022 година, стапката на невработеност кај младите беше 14,0 % во ЕУ и 13,9 % во еврозоната, намалување од 14,3 % и 14,2 % соодветно во претходниот месец. Во споредба со декември 2021 година, невработеноста кај младите се намали за 62.000 во ЕУ и за 52.000 во еврозоната. Во споредба со јануари 2021 година, невработеноста кај младите се намали за 680.000 во ЕУ и за 589.000 во еврозоната.

Инфографик 1 Извор: Евростат, Стапка на невработеност кај младите во ЕУ по години

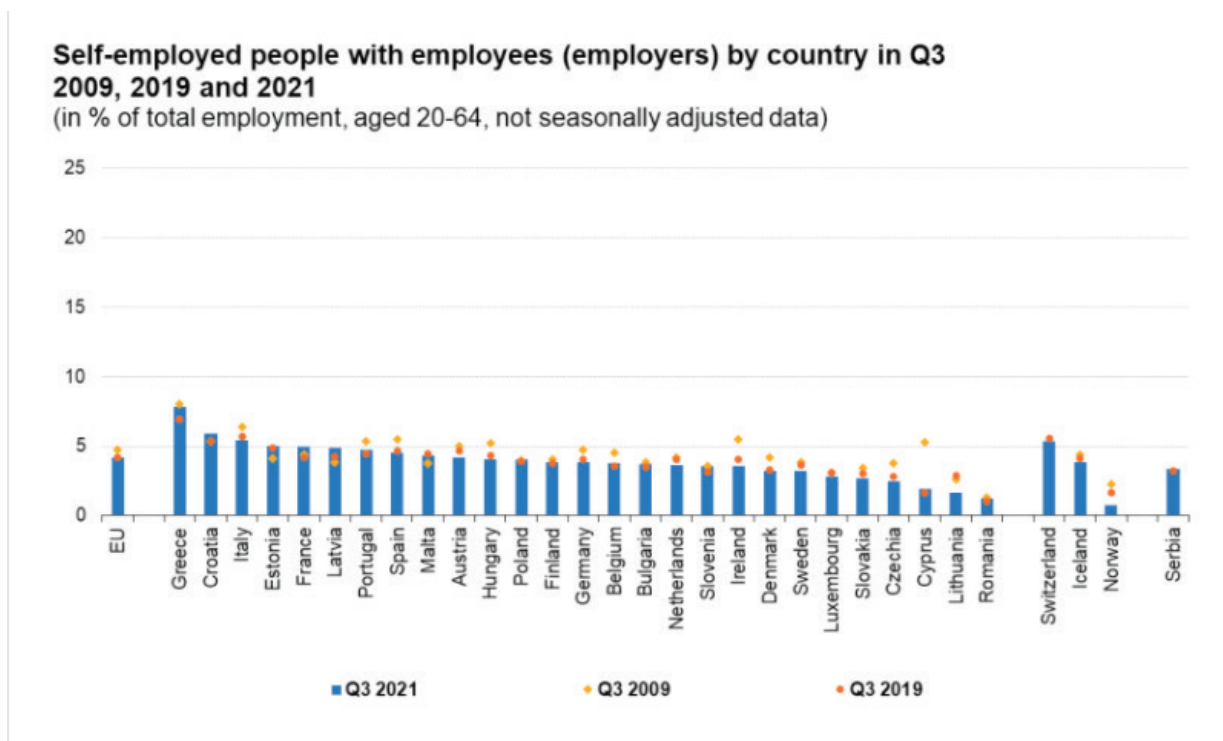
2. Невработеност по пол

Во јануари 2022 година, стапката на невработеност на жените беше 6,5 % во ЕУ, што е намалување од 6,6 % во декември 2021 година, стапката на невработеност кај мажите беше 6,0 % во јануари 2022 година, што е намалување од 6,1 % во декември 2021 година. Во еврозоната, стапката на невработеност кај жените се намали од 7,2 % во декември 2021 година на 7,1 % во јануари 2022 година, додека стапката на невработеност кај мажите се намали од 6,7 % на 6,6 %.

3. Самовработување: преглед и најнови случувања

Две третини од самовработените се работници на сопствена сметка, една третина се работодавци. Во третиот квартал од 2021 година, огромното мнозинство невработени во ЕУ биле вработени, односно 86,2 % кај лицата на возраст од 20 до 64 години. Најголемиот преостанат дел од вработените се самовработени лица (13,2 % кај лицата на возраст од 20 до 64

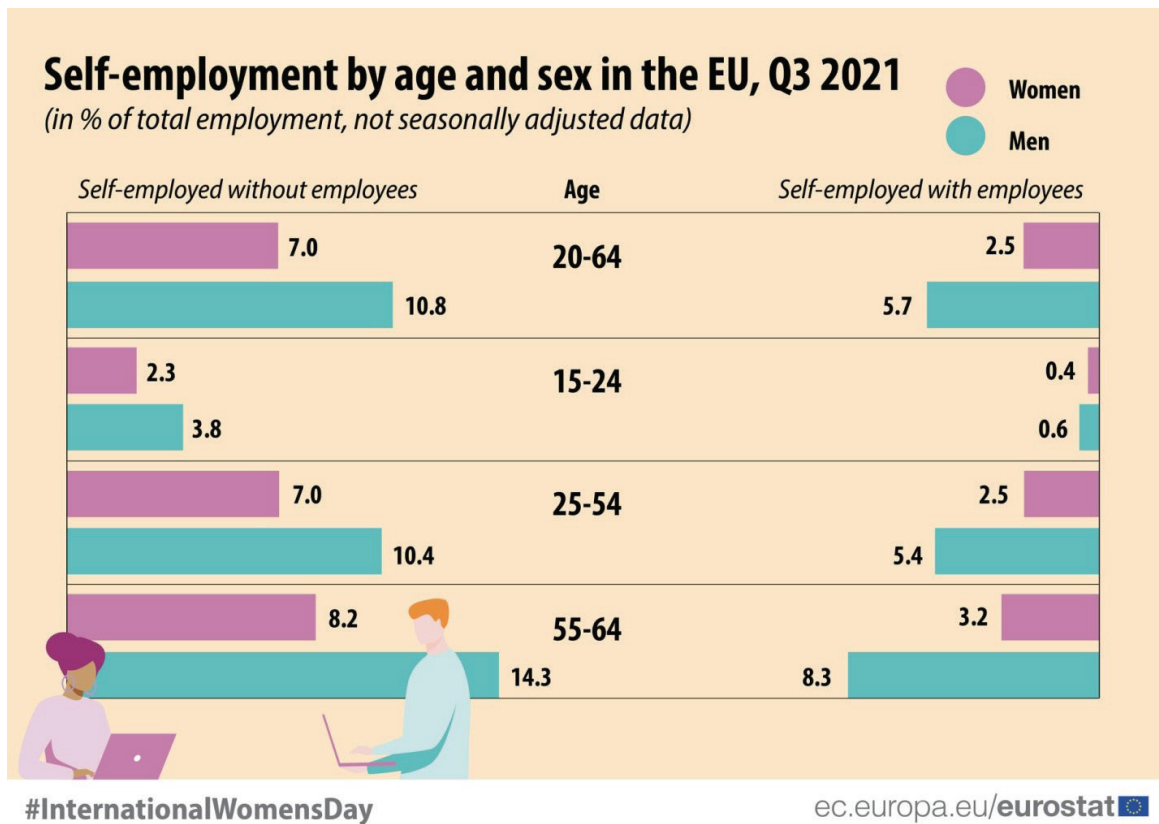
години на ниво на ЕУ). Грција (27,4 %), Италија (19,3 %) и Полска (18,4%) забележаа најголеми удели на самовработување во вкупната вработеност. Спротивно на тоа, најниски удели се забележани во Германија (7,6%), Луксембург (7,9 %), Данска (8,1 %) и Шведска (8,7 %). Самовработените лица можат да се поделат во две категории, т.е. самовработени лица со вработени (работодавачи) и самовработени лица без вработени (работници за сопствена сметка). Во 2021 година, повеќе од две третини од самовработените лица (68,2 %) во ЕУ биле работници на сопствена сметка, додека 31,8 % биле работодавци. Оваа последна група сочинуваше 4,2 % од вкупната вработеност на ниво на ЕУ и 5 % или повеќе во Грција (7,8 %), Хрватска (5,9 %), Италија (5,4 %), Естонија и Франција (и двете 5,0 %). Спротивно на тоа, помалку од 2 % од вработените луѓе биле работодавци во Романија (1,2 %), Литванија (1,6 %) и Кипар (1,9 %). Во однос на работниците за сопствена сметка, тие изнесуваат 9,0 % од вработените лица на ниво на ЕУ и достигнаа повеќе од 13,0 % во Грција (19,6 %), Полска (14,3 %) и Италија (13,8 %), но помалку од 6 % во Германија (3,8 %), Данска (4,8 %), Луксембург (5,1 %), Шведска и Хрватска (5,5 %).

Инфографик 2 Извор: Евростат март 2022 Самовработени со вработени поделба по држави во ЕУ

Самовработувањето е почесто кај мажите и на возраст од 55 – 64 години во ЕУ во текот на третиот квартал од 2021 година, тие имале поголема веројатност да се самовработат отколку жените: 16,4 % од вработените мажи биле самовработени наспроти 9,5 % за жените. Имајќи ги предвид

поткатегориите на самовработување, односно оние со вработени (работодавачи) и оние без вработени (работници во сопствена компанија), 73,7 % од самовработените жени биле работници за сопствена сметка наспроти 65,5 % од самовработените мажи. Така, една третина од самовработените мажи и една четвртина од самовработените жени биле работодавци.

Инфографик 3 Извор: Евростат март 2022, Самовработени во ЕУ поделба по пол 1квартал 2022

4. Европскиот пристап низ документи за поддршка на претприемништвото

Преку Лисабонската агенда (2000 г.), Европската Унија (ЕУ) утврди нова стратегиска цел да стане „најконкурентната и најдинамичната економија на светот што се заснова врз знаење и е способна за одржлив економски раст со повеќе и подобри работни места и поголема социјална кохезија“. Агендата се фокусира на подготовките за преминот кон економија и општество што се засноваат врз знаење преку подобри политики за информатичкото општество и за истражување и развој (ИР). Агендата се стреми кон модернизирањето на европскиот социјален модел преку вложување во човечките ресурси и борба против социјалната исклученост. Таа го поддржува одржувањето на добрата економска перспектива и поволните изгледи за раст преку примена на соодветна комбинација од

макроекономски политики. Актот за малите претпријатија на ЕУ (2011 г.) претставува сеопфатна рамка за политиката за МСП на ЕУ. Целта на овој документ е да го подобри приодот кон претприемништвото во Европа, да го поедностави окружувањето на регулативите и политиките за МСП и да ги отстрани преостанатите пречки за нивниот развој. АМП, што се надоврзува на Европската повелба за мали претпријатија (2000 г.), ги утврдува следниве приоритети: унапредување на претприемништвото, намалување на регулаторното оптоварување, подобрување на пристапот до финанси и подобрување на пристапот на МСП до пазарите и интернационализирањето. АМП го применува начелото „Прво мисли на малите“, според кое интересите на МСП се земаат предвид уште во најраните фази во креирањето на политиката. Ова ѝ помага на ЕУ и на нејзините земји членки да изготват законодавство што е ориентирано кон МСП. АМП беше ревидиран во 2011 година и беше извршена процена на постигнатиот напредок во неговото спроведување во целата ЕУ. Ревизијата на АМП е наменета за интегрирање на АМП во стратегијата Европа 2020. Ова ќе вклучува претворање на Стратегијата за паметна специјализација (SMART specialisation Strategy) во реалност за европските МСП, посветување посебно внимание на потребите за финансирање на МСП, користење општ приод кон зајакнувањето на пристапот до пазарите за МСП, помагање на МСП да придонесуваат кон економија што ефикасно ги искористува ресурсите и унапредување на претприемништвото, отворањето работни места и инклузивен раст.

Стратегијата Европа 2020 ја утврдува визијата за европската социјална пазарна економија за 21 век. Стратегијата Европа 2020 предлага три приоритети што меѓусебно се надополнуваат: паметен раст (развој на економија што се заснова врз знаење и иновации), одржлив раст (промовирање економија што поефикасно ги искористува ресурсите, што е позелена и поконкурентна) и инклузивен раст (негување економија со висока стапка на вработеност што обезбедува социјална и територијална кохезија). Надоврзувајќи се на Европа 2020, земјите од Западен Балкан што се вклучени во претпристапните процеси изготвија, исто така, Стратегија за Југоисточна Европа 2020 (ЈИЕ 2020), што претставува одраз на решителноста на сите влади во Југоисточна Европа за прифаќање на храбрите пристапи во политиките што се неопходни за постигнување на потребниот економски и социјален раст за подобрување на просперитетот на сите свои граѓани и за олеснување на евентуалното интегрирање во ЕУ. Во последниве две децении се забележува голем напредок и многу значајни постигнувања во Југоисточна Европа. Меѓутоа, регионот сè уште се соочува со определени сериозни предизвици. Стратегијата ЈИЕ 2020 ја препознава потре-

бата за регионална соработка во избраните области за справување со овие предизвици и забрзување на постигнувањето на развојните цели во клучните сектори.

Конечно, Акцискиот план Претприемништво 2020 на ЕУ претставува план за решителна заедничка акција за искористување на претприемачкиот потенцијал на Европа, отстранување на постојните пречки и револуционизирање на културата на претприемништвото во Европа. Тој има за цел да го олесни отворањето на новите претпријатија и да создаде многу поповолно окружување за напредување и раст на постојните претприемачи. Акцискиот план ги поддржува образованието и обуката за претприемништво за поддршка на раст и отворање нови претпријатија, зајакнување на рамковните услови за претприемачите преку отстранување на постојните структурни бариери и нивна поддршка во клучните фази во деловниот циклус, како и за распламтување на културата на претприемништво во Европа: поддршка на новата генерација претприемачи⁷.

5. Национална рамка за поддршка на претприемништвото

5.1 Национална стратегија за мали и средни претпријатија (2018 – 2023)⁸

Стратегијата за МСП во кратки црти претставува документ за „Конкурентни МСП како двигатели на инклузивниот економски раст“.

Визија на стратегијата: МСП во 2023 се двигатели на инклузивниот економски раст во Северна Македонија и во создавањето продуктивни и одржливи работни места.

Општа цел на стратегијата: Стратегијата за МСП дефинира рамка за соработка меѓу чинителите од јавниот и приватниот сектор и граѓанското општество, со цел поддршка на развојот на МСП и иновативноста, а во насока на зголемување на нивната конкурентност.

⁷ Акциски план за развој на претприемништвото во ЕУ 2020; Повторно будење на претприемачкиот дух во Европа, соопштение од Комисијата до Европскиот парламент, Советот, Економско-социјалниот комитет и Комитетот на регионите. Брисел, 9.1.2013 COM (2012) 795

⁸ НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА МАЛИ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА (2018 – 2023)

Стратегиски цели:

1. Поволно деловно окружување: Да се создаде поволно деловно окружување во кое се поттикнуваат претприемништвото и инвестициите.
2. Зголемување и подобрување на можноста за раст на МСП: Да им се помогне на МСП да станат високопродуктивни и конкурентни учесници на европскиот и на другите меѓународни пазари.
3. Динамичен екосистем на претприемништво и иновации: Да се поттикне економската конкурентност на Северна Македонија преку зголемување на претприемачкиот и иновативниот капацитет на МСП.

Стратегијата за МСП е изготвена во согласност со Актот за мали претпријатија (АМП) на Европската Унија. Во согласност со АМП, Стратегијата за МСП:

- Ќе создаде окружување во кое претприемачите и семејните претпријатија може да просперираат и во кое се наградува претприемништвото
- Ќе осигури дека чесните претприемачи што биле предмет на стечај брзо добиваат нова можност
- Ќе ги конципира правилата во согласност со начелото „Прво мисли на малите“
- Ќе овозможи државната администрација да стои на располагање за задоволување на потребите на МСП
- Ќе го олесни пристапот до финансии за малите претпријатија и ќе развие правно и деловно окружување што поддржува навремено плаќање во трговските трансакции
- Ќе им помогне на МСП подобро да ги искористат можностите што ги нуди единствениот пазар на ЕУ
- Ќе ја промовира надградбата на вештините во МСП и на сите облици на иновации
- Ќе ги оспособи МСП да ги претворат еколошките предизвици во деловни можности
- Ќе ги охрабри и ќе ги поддржи МСП во искористувањето на растот на меѓународните пазари.

Табела 1 Извадок од Националната стратегија за мали и средни претпријатија (2018 – 2023)

5.2 Стратегија за развој на женско претприемништво во РМ 2019 – 2023

Визија на стратегијата е: Зајакнато женско претприемништво преку зајакнати и координирани активности со вклучување различни чинители, со што женското претприемништво би станало сила што придонесува во развојот на претприемачката клима и економијата.

Цели на стратегијата

Општа цел: Стратегијата за развој на женското претприемништво во РС Македонија има за цел економското јакнење на жените преку создавање поволна бизнис-клима и обезбедување поддршка за развој на нивниот претприемачки потенцијал, со што ќе се придонесе кон развојот на постојните и отворање нови претпријатија, креирање нови работни места, а со тоа и јакнење на целокупната економија.

Долгорочна цел: Изградба на претприемачки екосистем за континуиран развој на женско претприемништво.

Среднорочни цели: Подобрена клима, можности и услови за развој на ЖП, како и активно вклучување во спроведувањето на стратегијата за ЖП на сите активни чинители. Зголемување на бројот на жени што започнуваат деловен потфат, со цел да се намали ТЕА индексот, од 1 наспроти 2,45 на 1 наспроти 1,87. Зголемување на бројот на вработени во компании основани како ЖП. Зголемено нивото на вработеност на жени на 55 %.

Стратегиски приоритети и препораки

Стратегиски приоритет 1: Креирање поволен деловен амбиент (бизнис-клима) за развој на женско претприемништво.

Стратегиски приоритет 2: Обезбедување системска поддршка за развој на женско претприемништво.

Стратегиски приоритет 3: Креирање инфраструктура за поддршка и развој на ЖП.

Стратегиски приоритет 4: Промоција, вмрежување и застапување.

5.3 Подготовка на Стратегија за паметна специјализација

Се интензивира процесот за креирање Стратегија за паметна специјализација што започна во 2019 година. Целта е Северна Македонија час покоро да добие стратегиски документ што обезбедува модерен пристап за економски развој. **Паметната специјализација** претставува пристап на интегрирана економска трансформација, која се заснова на специјализација, т.е. искористување на постојните потенцијали во економијата (бизнисот), иновациите и науката. Паметната специјализација како политика е во корелација со индустриската политика, стратегијата за иновации, конкурентноста, регионалниот развој, стратегијата за образование и развој на вештини. Овој концепт е прифатен од Европската Унија и пошироко, преку развиени и имплементирани стратегии за паметна специјализација на сите земји членки, на национално ниво, а многу често и на регионално ниво. Паметната специјализација е составен дел и од Берлинскиот процес и МАП РЕА, а е ставена како обврска и во рамките на приспособувањето кон ЕУ – НПАА – Поглавје 25: Наука и истражување (неопходно е да се развие стратегија за паметна специјализација за поддршка на националните стратегии и политики за истражување и иновации) и со Поглавјето 20: Претпријатија и индустриска политика. Искуството на Србија и на Црна Гора при реализација на процесот на преговори покажа дека беше неопходно да ја приспособат индустриската политика со начелата на паметна специјализација.

Главна цел на воведување и подготовка на стратегија за паметна специјализација е да ја трансформира македонската економија во конкурентна

економија, насочувајќи ги сите потенцијали на поддршка и развој во приоритетните сектори што се иновативни и со потенцијал за раст и развој. Во досегашниот период, предуслов за користење на кохезионите фондови на ЕУ за земјите членки беше да се има Стратегија за паметна специјализација. Со новите финансиски програми, стратегијата за паметна специјализација ќе биде предуслов за користење на „ХОРИЗОНТ ЕВРОПА“, ИПА, како и други фондови на Европската Унија. Овој процес се темели на активно учество на клучните „стејкхолдери“ од науката, граѓанскиот и приватниот сектор во дизајнирање и имплементирање на фазите од процесот на градење конкурентски предности на земјата. Врз основа на оваа стратегија, во иднина ќе се користат европски фондови за подобрување на конкурентноста на македонските компании, но и севкупниот систем на државна поддршка ќе се заснова на неа. Целта е да се идентификуваат области каде што македонската економија има потенцијални компаративни предности за натамошна специјализација. Ова е исклучително значајно во процесот на креирање подобри економски политики, со цел максимизирање на позитивните ефекти од државната поддршка за приватниот сектор преку насочување на поддршката на државата кон претходно идентификуваните сектори во согласност со потребите и можностите на секој сектор.

Практично, овој процес е инклузивен и се заснова на активно учество на клучните „стејкхолдери“ од науката, граѓанскиот и приватниот сектор во дизајнирање и имплементирање на фазите од процесот на градење конкурентски предности на земјата. Се разбира, Владата е главниот координатор на процесот што треба да ги имплементира предложените мерки од страна на клучните „стејкхолдери“.

Во процесот на градењето стратегија за паметна специјализација, спроведена е квантитативна студија за мапирање на економските, научните и иновациските потенцијали на земјата, при што се идентификувани неколку сектори, кои имаат најголеми потенцијални можности за понатамошна специјализација. Тие сектори се: ИКТ; агро и прехранбениот сектор и пијалаци; одржливо градежништво и нови материјали; машинската, електро и автомобилската индустрија; одржлив туризам и одржлив енергетски сектор. За да се продлабочи истражувањето преку квалитативна студија, потребно е обезбедување детални информации од клучните луѓе од идентификуваните сектори⁹.

⁹ <https://www.mchamber.mk/>, Стратегија за паметна специјализација како предуслов за конкурентна Актуелно (22.9.2020)

5.4 Северна Македонија – Национална стратегија за ИКТ 2020 – 2025

„Националната стратегија за ИКТ 2021 – 2025 на Република Северна Македонија“ се фокусира на утврдување на приоритетните области во ИКТ-секторот и има за цел да ја подготви РСМ за сестрана и агилна дигитална иднина. Таа се фокусира на соочување со предизвиците што ги наметнува сè поголемата потреба од поврзување во општеството, зајакнување на конкурентноста и овозможувањето секојдневниот живот на граѓаните и на бизнисите да биде поаметен. Дигиталните технологии што ја овозможуваат трансформацијата, ќе обезбедат подобар квалитет на живот во општеството.

Главните столбови на Националната стратегија за ИКТ 2021 – 2025 кореспондираат со димензиите на ДЕСИ на ЕУ, заради постигнување усогласеност на дигиталната трансформација на РСМ со политиките и директивите на ЕУ, што, пак, за возврат треба да доведе до приспособување на механизмите за статистичко известување на земјата, со цел исполнување на показателите поврзани со ДЕСИ. Целта е да се поврзат исходите од стратегијата со мерливиот напредок во дигитализацијата на земјата, што може лесно да се споредува со другите земји членки на ЕУ. Исто така, при формулирањето на делови од препораките, беа земени предвид насоки од неколку организации¹⁰ за да се обезбеди усогласеност на стратегијата со најдобрите меѓународни практики.

Оваа Национална стратегија за ИКТ на РСМ 2021 – 2025 ги зема предвид и се надоврзува на постојните стратегии на РСМ кои се преклопуваат со овој период, какви што се:

- Стратегија за отворени податоци 2018 – 2020, заедно со анексите и Акцискиот план 2018 – 2022¹¹
- Национална стратегија за кибербезбедност 2018 – 2022 од јули 2018 и Акцискиот план 2018 – 2022 од декември 2018 година¹²
- Стратегија за реформа на јавната администрација 2018 – 2022 и Акцискиот план 2018 – 2022 од февруари 2018 година
- Национален оперативен план за широкопојасен интернет од април 2019 година заедно со мерките за периодот до крајот на 2029 година¹³
- Стратегија за образование 2018 – 2025 и Акцискиот план¹⁴

¹⁰ <https://www.oecd.org/gov/digital-government/recommendation-on-digital-government-strategies.htm>

¹¹ <http://mioa.gov.mk/?q=en/node/2378>

¹² <http://mioa.gov.mk/?q=en/node/2379>

¹³ <http://mioa.gov.mk/?q=en/node/2459>

¹⁴ <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-ENG-WEB-1.pdf>

Сите препорачани поврзани активност ќе ги промовираат следните **заемни начела и цели:**

- Намалување на климатските промени
- Животна средина
- Родова еднаквост
- Лица со посебни потреби
- Безбедност, вклучително и безбедност на податоци, приватност и сувереност на податоци
- Транспарентност, праведност и недискриминација

6. Економска средина во РС Македонија

Според Програмата за економски реформи (2020 – 2022), проекциите за економски развој покажуваат дека се очекуваше БДП да порасне за 3,8 отсто во 2020 година и да продолжи да расте со посилен интензитет, односно да достигне 4,1 отсто во 2021 година и 4,3 отсто во 2022 година, поттикнато од домашната побарувачка. Стапката на инфлација во 2020 година се очекуваше да биде 1,5 отсто, додека во 2021 и 2022 година проекциите беа поставени на 2 отсто. Стабилниот курс на македонскиот денар во однос на еврото ќе се задржи за да се зачува ценовната стабилност како крајна цел на монетарната политика. Четвртиот квартал од 2019 година заврши со раст на БДП од 3,4 отсто, придонесувајќи за годишниот раст на БДП од 3,5 проценти. Во однос на индустриите имаше мала стагнација во преработувачката и во ИТ-индустријата. Бруто-инвестициите продолжија да растат како одраз на стабилизирањето на инвестициското опкружување. Во последниот квартал извозот покажа негативен раст (-1,6 отсто), а растот на увозот значително забави (2,8 отсто) поради материјализацијата на ризиците на глобалната сцена и пандемијата на ковид-19. Позитивниот раст на БДП беше одраз на намалувањето на невработеноста на 16,6 отсто. Намалувањето е забележано поради поголемата побарувачка за работна сила во приватниот сектор, додека стагнацијата на стапката на невработеност го одразува недостигот на квалификувана работна сила. Исто така, стапката на невработеност на младото население (15 – 24) е намалена поради општата состојба на пазарот на трудот и активните владини мерки за вработување на младите¹⁵.

Тековното забавување на економската активност започна на крајот на првиот квартал од 2020 година. Ова главно се случи како резултат на ограничувањата или целосното прекинување на деловното работење. Приватните инвестиции се намалени во споредба со 2019 година, бидејќи инвеститорите се обидуваат да ја задржат ликвидноста и да ја преживеат кризата. Локалните финансиски институции ги заострија условите за финансирање

¹⁵ Macroeconomic Monitor, Finance Think, March 2020

бидејќи и меѓународните финансиски пазари реагираат на кризата и се обидуваат да го стабилизираат финансискиот сектор, така што е погодено и кредитирањето на компаниите. Меѓународниот монетарен фонд очекува дека стапката на невработеност ќе биде силно погодена од негативното економско влијание и прогнозира зголемување на стапката на невработеност на 20,4 отсто во 2020 година, а потоа благо намалување на 19 отсто во 2021 година.¹⁶

Економскиот раст беше и ќе остане еден од клучните приоритети на Северна Македонија и се очекува новата администрација да продолжи со политиките за одржлив развој на субјектите од деловниот сектор што беа воведени во 2018 година. По кризниот менаџмент, членството во НАТО и очекуваниот пристап во ЕУ, забрзувањето на процесот се очекува да придонесе за брзо закрепнување на земјата, дополнувајќи ја стабилноста и идните позитивни изгледи. Се очекува процесот да ги забрза фискалните, конкурентските, судските и регулаторните реформи за побрзо закрепнување. Сепак, овие проекции за идните трендови на економски раст сепак ќе зависат од краткорочните рестриктивни здравствени мерки, меѓународната трговија, воената криза поврзана со конфликтот во Украина, заживувањето на преференциите на новите клиенти, како и идното однесување на населението воопшто.

7. Регулатива за влез и институционални ограничувања и деловно опкружување

Ако една земја има преоптоварени административни регулативи, тоа може да претставува пречка за основање нови бизниси. Скапите и комплицирани регулативи може да влијаат врз претприемачите, а понекогаш и да се поништат нивните одлуки да отворат нова компанија. Овие процедури понекогаш вклучуваат многу хартиена документација, многубројни патувања до административни канцеларии и скапи нотарски и адвокатски сметки. Кога барате бариери за потенцијалните претприемачи во одредена земја, особено бариери што можат да ја поништат одлуката на млади претприемачи што немаат искуство во справување со административни процедури, овој аспект може да биде од големо значење во процесот на започнување бизнис. Имајќи го предвид овој аспект, често младите луѓе, дури и ако имаат акумулирано доволно капитал, покажуваат неподготвеност да отворат бизнис ако административните процедури се преоптоварени.

Република Северна Македонија вовеле едношалтерски систем (во 2005 година) што им овозможува на инвеститорите и на претприемачите да ги регистрираат своите бизниси 4 часа по поднесувањето на апликацијата, што

¹⁶ Western Balkans Regular Economic Report, The Country Notes, no.17, World Bank, Spring 2020, <http://www.worldbank.org/eca/wbrer>

во практиката може да потрае 1-2 работни дена. Може да се регистрира фирма во Северна Македонија со посета на една канцеларија, добивање информации од едно место и обраќање до еден вработен. Ова значително ги намалува административните бариери и трошоците за стартување. Во прилог на регистрација на сите деловни активности како што е предвидено со ЗТД, некои деловни активности мора да добијат дополнителни лиценци или дозволи за работа пред да започнат со своето работење. За компаниите што работат во овие области, процесот на регистрација е проследен со процес на лиценцирање со релевантните органи што ја покриваат работата на лиценците и/или дозволите во нивните соодветни деловни области. Сепак, судејќи според сите релевантни меѓународни извештаи какви што се „Дуинг бизнис“ на Светска банка и „Извештај за глобална конкурентност“ на Светскиот економски форум, Северна Македонија е високорангирана на списокот земји во однос на леснотијата на водење бизнис и процедурите за основање компанија, со мало регулаторно и капитално оптоварување потребно за започнување бизнис. Извештаите се направени врз основа на анкети спроведени со прашалници и ја претставуваат реалната состојба и перцепција на компаниите. Во тој поглед, може да се заклучи дека не постои значителен административен товар што би можел да ја поништи одлуката за отворање бизнис во земјата¹⁷. Нашите соговорници ја оценија и климата за отворање и водење бизнис и претприемништво на РС Македонија како поволна. Оваа оценка имаше позитивна улога во развојот на претприемачкиот брод и во развојот на многу стартап компании во земјата. Заедно со популарноста на ИТ-студиите, само во 2017 година на ИТ-студии се запишале повеќе од 800 студенти, што е рекорд досега. Паралелно, Скопје стана во „одредена смисла ‘почетен главен град’ бидејќи во последните 2-3 години повеќе се отвораат стартапи токму во овој град“. Главната причина зошто македонската метропола се најде во оваа категорија “ Биг Бенг “создаден од ИТ-компаниите основани во последните неколку години, важи исто така и фактот дека земјата е рангирана на 10-то место во светот за водење бизнис, според ‘Дуинг бизнис’ и Светска банка“. Како и во случајот со регулирање на влезот, интуитивните ограничувања не го попречуваат развојот на претприемништво. Понатаму, институциите развиваат државни стратегии и програми, кои придонесуваат за развој на претприемништвото во Република Северна Македонија.

¹⁷ Opportunities and barriers for youth entrepreneurship and employment in the private sector in the Republic of North Macedonia, Angel Mojsovsk, Publisher: European Policy Institute – Skopje, Skopje 2021

8. Претприемачка способност на поединецот

Способноста на претприемачот влијае врз изборот бидејќи со поголема способност поединецот добива повеќе придобивки од изборот да стане самовработен. Претприемачката способност е поврзана со луѓето што имаат различни способности да ги забележат можностите и да водат бизнис. Република Северна Македонија е земја што до 1991 година имаше планска економија со многу малку примери на приватни компании и приватни иницијативи во стопанството. Поседување компанија и инвестирање во сопствен бизнис не беше сфатено како можност и затоа не се разгледуваше како опција за самовработување. Распространето верување беше дека работниците треба да се стремат кон стабилни лични примања работејќи во државни фирми, каде што ризикот од банкрот беше многу низок или никаков. Низ годините, социјализмот придонесе за појава на генерации млади луѓе, со ризично неповолно однесување спротивно на посакуваното за претприемништвото. Младите претприемачи се на мислење дека младите често немаат енергија и ентузијазам, и што е најважно, храброст да ги изнесат идеите на виделина. Како што е потврдено од неколку истражувања, претпочитана средина за вработување на младите сè уште е јавната администрација. Според истражувањето од 2016 година, 57 % од младите најмногу сакаат да работат во јавната администрација, додека само 20 проценти би сакале да започнат сопствен бизнис. Друга компаративна студија сугерираше дека во 2018 година процентот на испитаници што сакаат да работат во јавниот сектор се зголемил за 6 %, додека процентот на оние што сакаат да работат во приватниот сектор е намален за 5 %. Истата студија ги поврзува примарното значење на јавниот сектор за рангирањето на важноста на факторите при изборот на работа, бидејќи од осум доделени фактори, младите го рангираат „безбедното вработување, без страв дека ќе бидат отпуштени“ да биде од примарно значење. Според дополнителните истражувања е потврдено дека јавниот сектор исто така не негува претприемачки начин на работа. Заедно со „преференции“, други клучни елементи што ја одредуваат претприемачката способност се стапките на невработеноста, како и нивото на образование, знаење и вештини, сите елаборирани подолу. Според претпоследниот 60. Глобален извештај за следење на претприемништвото (ГЕМ), кој ги поставува земјите во три групи врз основа на нивниот економски развој, како што се факторите водени од ефикасноста и економиите водени од иновациите, Северна Македонија е оценета како „економија водена од ефикасност“. Главниот индекс што се мери со Глобалниот извештај за следење на претприемништвото е дали деловните активности започнуваат од потреба или се мотивирани од можности. Според овие индекси, Северна Македонија постигна најниски просеци според економијата водена од ефикасност,

т.е. е оценето дека има еден од најслабите мотивациски индекси. Со ова се потврдува дека бизнисите во Северна Македонија излегуваат на пазарот од потреба. ГЕМ го измери клучниот индекс ТЕА (Вкупна претприемачка активност во рана фаза). Индексот ТЕА за Северна Македонија е 14,5 % и е повисок отколку во земјите на ЕУ и ОЕЦД, како и во однос на земјите од регионот. Тоа значи дека 14,5 % од испитаниците на возраст од 18 до 64 години се претприемачи. Половина од овие се претприемачи во зародиш (вклучени во деловни активности до 3 месеци), додека половина се нови претприемачи (вклучени во деловни активности до 3,5 години). Сепак, повеќе од половина од претприемачите од Северна Македонија се претприемачи од потреба (52,1 %), додека другата половина се состои од претприемачи мотивирани од можности. Нивото на образование, знаењето и вештините се фактори што силно ја одредуваат претприемачката способност. Сегашната состојба на овие фактори е елаборирана во следниот дел, што претставува скрининг на моменталната состојба на формалните и неформалните програми за обука и едукација, што придонесуваат на способноста на претприемачите.

9. Претприемачко образование во Република Северна Македонија

Воведувањето на предметот претприемништво во училиштата значи дека денес сите ученици, во основните и во средните училишта, се вклучени во образованието за претприемништво. Претприемништвото како предмет е вклучено во шест редовни курсеви во деветто одделение – каде што предметите како физика, хемија, биологија, информатика, уметност и математика беа ревидирани за да се вклучат теми од претприемништвото. За таа цел во 2013 година беа обезбедени два дена обука на 300 наставници од основните училишта, што опфаќа околу 1,5 % од сите наставници во основните училишта во земјата¹⁸. Целта е да се негува претприемачки начин на размислување кај младите, имајќи предвид што бара пазарот на трудот и како што збирот на вештини што младите треба да ги стекнат преку нивното образование станува сè поширок и се движи подалеку од „класичните“ предмети и класичните начини на настава. Овој пристап им олеснува на младите да најдат работа, ги прави посклони да преземаат иницијативи и да започнат бизнис ако сакаат. Проблемите на претприемништвото и невработеноста се тесно поврзани и со образовниот систем на земјата. Нестабилноста на раководството во Министерството за образование каде што се сменија вкупно 12 министри од преземањето на функцијата од 2000 година, придонесе за повеќекратни промени во политиките и недостаток на вкоренети и одржливи образовни реформи, придонесувајќи за севкупното влошување на образованието во земјата¹⁹. Так-

¹⁸ <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-MAK-WEB.pdf>

¹⁹ fakulteti.mk, “Education Ministers don’t last long - 12 of them changed in 18 years,” <https://>

вото влошување, исто така, доведе до слаб развој на наставните програми, вклучително и младински ориентираните студии за претприемништво.

Сепак, неодамнешното истражување што го спроведовме, ја потврдува потребата и желбата на младите претприемачи за претприемачко образование, кое ќе им овозможи на младите да проценат што подразбира претприемачкото однесување и капацитет.

Меѓутоа, образовниот систем во земјава не е насочен кон создавање креативен претприемачки потенцијал, односно нема предуслови да изгради поединци со потребните претприемачки квалификации. Така, претприемачите што ги поседуваат тие квалификации не ги добиле како последица на образование за претприемништво туку едноставно имале природен потенцијал.

10. Механизми за развивање претприемачки вештини

Во однос на застапеноста на механизми за развивање претприемачки вештини (кои помагаат и во стекнување вештини за вработливост), во земјава почнуваат поинтензивно да се развиваат акцелераторите и инкубаторите. Она што може да се согледа е дека, во суштина, постои проблем со разбирање на термините кај нас, што е акцелератор, а што е инкубатор. Акцелераторот е програма со почеток и крај, која овозможува брз развој на одреден бизнис, односно тоа не е едукациска програма, но за кратко време се дознаваат резултатите. Тука станува збор за бизниси или стартапи, кои настапуваат со свои идеи чија крајна цел е да добијат потенцијална инвестиција преку која ќе може да го забрзаат растот и би можеле понатаму да го пласираат производот на пазарот. Досега сите програми што биле воспоставени, биле вид едукациски програми за претприемништво со одредени бонуси, презентации на идеи и настани, предакцелерациски програми, но не и акцелерациски.

Позитивна работа во развојот на претприемништвото е тоа што се развиваат многу стартап компании, што доведува до поголема економска раздвиженост, а сето тоа се должи и на популаризирањето на студиите за ИТ. Во овој контекст може да се каже и дека Скопје полека станува „стартап град“ и дека главна причина за оваа појава поради која македонската метропола се најде во ова друштво е големиот бум на ИТ-компаниии што се основаат во последните години. Ова подразбира дека предусловите се веќе поставени односно сега може лесно да се регистрира фирма, зголемена е достапноста на информации и воедно е зголемена поддршката, програмите и се развива соработката²⁰.

www.fakulteti.mk/news/25072018/ministrite-za-obrazovanie-najkratkotraat---se-smenile-12-vo-18-godini

²⁰ <https://epi.org.mk/Младинско претприемништво – стартап за македонската економија, Ангел>

11. Позитивни примери

Една од државните институции што ги поддржува македонските стартапи, акцелератори и инкубатори е Фондот за иновации и технолошки развој. Фондот се фокусира на кофинансирање микро, мали и средни претпријатија, со цел поттикнување на иновациската дејност, воведување и трансфер на технологии кај компаниите; финансирање новоосновани, микро и мали претпријатија, фондации и акцелератори, и се фокусира на постигнување долгорочен позитивен придонес за развојот на националната економија, подобрување на конкурентноста и обезбедување нови работни места. Еден од главните инструменти на Фондот е и кофинансирање новоосновани трговски друштва, кои се старт-ап или спин-оф (креирање независна компанија преку продажба или дистрибуција на нови акции на постојниот бизнис односно може да биде и фирма ќерка). Дополнителен пример од Фондот за иновации и технолошки развој со кој ги поттикнуваат младите да размислуваат во иновативна насока е и нивната програма за млади истражувачи, со која им овозможуваат и ги мотивираат учениците од средните училишта да ги реализираат своите идеи и да придонесат кон општеството²¹.

12. Активности на Центарот за развој на Скопски плански регион преку Бизнис-центарот за поддршка на претприемништвото и претприемачкиот екосистем

Формирањето на Бизнис-центарот за поддршка и консултативни услуги за мали и средни претпријатија е одговор на детектираната потреба од координација и поддршка на малите и средни претпријатија, која се наметнува како императив во Скопскиот регион. Оттаму и потребата од проширување на функцијата на Центарот за развој на Скопскиот плански регион во насока на спроведување активности и услуги за поддршка на приватниот сектор. Бизнис-центарот за поддршка и консултативни услуги за микро, мали и средни претпријатија ги надополнува постојните услуги на Центарот за развој на Скопскиот плански регион насочени кон бизнис-секторот во квалитет – целисходност, применливост и додадена вредност и квантитет – зголемено мени на услуги и опфат на корисници. Основаниот Бизнис-центар за

Мојсовски, 14.8.2019

²¹ <https://epi.org.mk/Младинско претприемништво – стартап за македонската економија, Ангел Мојсовски, 14.8.2019>

поддршка и консултативни услуги за мали и средни претпријатија во Скопскиот плански регион има за цел да им помогне и да им даде поддршка на малите и средни претпријатија за нивен побрз и подинамичен развој преку идентификување на нивните реални потреби, нудење мерки за поддршка, правилно и навремено информирање и зајакнување на капацитетите на новооснованите компании, со што ќе се овозможи развој на компаниите во успешни, одржливи и профитабилни бизниси. Во рамките на дефинирање на активностите на овој Бизнис-центар, важна активност е изготвувањето на Програма за развој и поддршка на бизнис-секторот во Скопскиот плански регион.

Регионалниот Бизнис-центар преку својата програма за работа ги посочува следните стратемиски цели: поттикнување и развој на приватниот сектор во СПР преку унапредување на капацитетите на МСП во Скопскиот плански регион, поврзување и зголемување на соработката помеѓу домашните и странските компании преку создавање стратемиски партнерства, унапредување на деловното опкружување и на бизнис-климата во СПР, стимулирање поддршка на иновации во приватниот сектор во СПР, стимулирање и поддршка на претприемништво во СПР, поддршка на занаетчиството и традиционалното производство во СПР, развој на туризмот и поддршка на туристички бизниси од СПР.

Имајќи ги предвид сите овие економски предиспозиции, Регионалниот бизнис-центар при Скопскиот плански регион во рамките на своите активности создаде стратемиски документи во соработка со професорска експертска фела и со вклучување претставници од национални и од регионални органи на управа, засегнати страни и чинители, какви што се универзитетите и другите високообразовни институции, партнери од индустријата (бизнис-секторот) и од општеството што се вклучени во претприемачкиот процес и неговиот екосистем, во Скопскиот регион.

Од работата на Бизнис-центарот при Скопскиот плански регион, особено значаен документ со кој се поттикнува иновативниот развој на Скопскиот регион е „Регионалната стратегија за иновации на Скопскиот плански регион“. Со создавањето на „Регионалната стратегија за иновации во Скопскиот плански регион“ се прави прв обид за „спуштање“ на поддршката за развој на иновативниот потенцијал и конкурентноста на малите и средни компании на регионално, односно на локално ниво во Скопскиот регион. Стратемискиот документ „Регионална стратегија за иновации на Скопскиот плански регион“ е концепт на развој на регионална политика поврзана со иновациите, која е заснована на претпоставката дека не е важно само присуството на технолошкото знаење, туку е потребна и соодветна бизнис-клима и соодветно ниво на соработка помеѓу засегнатите страни и чинители во регионот. Со „Регионалната стратегија за иновации“ се поставува јасна и заедничка визија за регионален развој, која е клучна за да се одржат засегнатите

страни заинтересирани во процесот и да се фокусираат на ограничен број иновациски и истражувачки приоритети во согласност со потенцијалот на Скопскиот регион. Во рамките на „Регионалната стратегија за иновации на Скопскиот плански регион“, подготвен е и „Акциски план со 6 стратегиски цели“, временската рамка за спроведување на овие стратегиски цели со соодветен план за извори на финансирање, како и процена на распределба на буџетот за активностите во кои се вклучуваат сите чинители што придонесуваат за значаен иновативен капацитет на регионот.

Шесте приоритетни стратегиски цели што се наведени во документот се следните:

- 1) Развој на иновациска политика и култура во Скопскиот плански регион;
- 2) Развој на човечки ресурси подготвени да иновираат во регионот;
- 3) Развој на приватен капитал спремен да инвестира во иновации;
- 4) Развој на инфраструктура за поддршка на иновации во Скопскиот плански регион;
- 5) Зголемување на степенот на иновативност на јавниот сектор во Скопскиот плански регион;
- 6) Социјални иновации²².

Од креирањето на оваа „Регионална стратегија за иновации на Скопскиот плански регион“ во 2016 година, Центарот за развој на Скопскиот плански регион заедно со Бизнис-центарот при Скопскиот плански регион, се спроведоа низа активности за афирмација на овој документ, но се реализираа неколку проекти со партнери од Скопскиот регион, кои влијаат врз зголемување на иновативноста и претприемачкиот дух на регионот.

13. Проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“ – ЕРАЗМУС+ КА102

Бизнис-центарот на Центарот за развој на Скопскиот плански регион – ЦРС-ПР го спроведува проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“ – ЕРАЗМУС+ КА102 во рамките на програмата Мобилност за учење и индивидуи. Проектот се реализира со партнерските училишта: АСУЦ „Боро Петрушевски“, СУГС „Браќа Миладиновци“ и СГГУГ „Здравко Цветковски“ од Скопје. Во областа на претприемништвото и иновациите се обединија три различни струки: машинската

²² Стратегија за иновации за Скопскиот плански регион, Радмил Поленковиќ, 2016

струка, градежно-техничката и земјоделско-ветеринарната струка. За реализација на мобилноста се спроведе избор на ученици и наставни придружни лица. Бизнес-центарот при ЦРСНР обезбеди работна опрема за учениците за практична обука во Германија. Мобилноста се спроведе во центарот „Виталис“ (Vitalis) – Лајпциг, Германија, од 22.11.2021 до 6.12.2021 година. Учениците работеа со своите ментори, поделени во три групи: практична обука за градежни техничари и архитекти, практична обука за земјоделско-ветеринарна струка и практична обука за автомеханичари. Центарот „Виталис“ е обезбеден со најсовремена техничка опрема и ИТ-технологија за следење практичен процес. Пред учесниците беа презентирани 3Д-печатачи, кои наоѓаат примена во градежништвото за изработка на скици, како и современа автомеханичарска работилница. Во комплексот „Виталис“ се одгледуваат елени и срни и други домашни животни. Учениците од земјоделско-ветеринарна струка во градината на „Виталис“ имаа можност да посадат повеќе од 350 садници на зимзелени растенија и да учествуваат во уредувањето на градината и хранењето на животните. Градежните техничари и архитекти имаа можност да работат на санација на протестантска црква изградена во 16 век, во која служел Мартин Лутер. Учениците беа на практична обука и работа во времетраење од 14 дена. Во рамките на овој проект се спроведе прашалник за утврдување на знаењето на учениците во врска со претприемништвото, пред спроведување на мобилноста и по нивното враќање. Во рамките на овој прирачник, кој е резултат од проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“ – ЕРАЗМУС+ КА102, ќе бидат презентирани наодите од мобилноста и резултатите од знаењето на учениците.

14. Спроведување на истражување за претприемништво во рамките на проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“ – ЕРАЗМУС+ КА102

За потребите за спроведување на проектот и подготовката на истражувањето во Скопскиот плански регион беше изготвена посебна методологија за истражувањето за претприемништвото.

На почетокот се направи кратко деск-истражување на постојните документи, стратегии, закони, академски истражувања во врска со претприемништвото во РС Македонија. Следно беше подготовката на прашалник, кој се спроведе во три средни стручни училишта, АСУЦ „Боро Петрушевски“, СУГС „Браќа Миладиновци“ и СГГУГ „Здравко Цветковски“ од Скопје, со 18

ученици што беа вклучени во мобилноста. Прашалникот беше доставен до учениците двапати:

- Прашалникот беше доставен првпат пред спроведување на мобилноста на учениците во ноември 2021
- Прашалникот беше доставен вторпат до учениците, со цел утврдување на нивното претприемачко знаење по спроведување на мобилноста, во јануари 2022.

Истражувањето има за цел да ги идентификува и да ги покаже тековните потреби и иницијативи на младите средношколци и матуранти заради остварување на нивните идеи за претприемачки бизнис. Средношколците ги добиваат основните информации преку наставната програма и образовниот систем, кој претставува главен двигател и највлијателен чинител на целокупниот општествен развој и просперитет на младите. Несомнено ни е потребно квалитетно образование, бидејќи светот останува на младите и тие се нашата иднина. Квалитетното образование е усогласено со актуелните потреби за социјална и економска одржливост на земјата. За да му се даде шанса на претприемништво, потребна е соодветна едукација и зајакнување на капацитетите во образовниот систем.

Опфат на активности во истражувањето:

- 1. Кратко деск-истражување и развој на методологија за истражувањето;**
- 2. Подготовка на прашалник за претприемништво за процена на знаењето и информациите и учениците;**
- 3. Спроведување на истражувањето во трите средни стручни училишта;**
- 4. Анализа и обработка на собраните прашалници; и**
- 5. Подготовка на прирачник и извештај со заклучоци и препораки од истражувањето.**

Анкетниот прашалник содржеше прашања од отворен тип каде што имаше опција да се одговори со дополнување одговор на поставеното прашање. Истражувањето на претприемништвото се оствари во периодот од 11.11.2021 до 30.1.2022 година.

Истражувањето беше успешно спроведено на учениците од средните стручни училишта вклучени во проектот. Учениците отворено одговараа на сите поставени прашања и изнесоа сопствени видувања и ставови во однос на дадената тема. На тој начин се обезбеди одлична основа за донесување заклучоци од спроведеното истражување.

По спроведување на истражувањето, се пристапи кон завршна обработка на добиените податоци.

Тоа се одвиваше во следниве фази:

- Прибирање и групирање на одговорите;
- Табелирање; и
- Графичко обликување и презентирање на одговорите со инфографици.

15. Наоди од истражувањето

Главните заклучоци од истражувањето укажуваат на потребата дека треба многу работа преку програми и едукација за поддршка, со цел младите луѓе да станат претприемачи и да се справат со придружните предизвици по отпочнувањето на претприемачкиот бизнис. Нашите интервјуирани млади континуирано ја нагласуваа компонентата за преземање ризик на претприемништвото, а за да се отпочне со бизнисот, потребно е да се има капитал и финансии. Еден начин да се надминат овие ставови и несигурност е да се подобри образованието за претприемништво, особено имајќи предвид дека две третини од учениците сметаат дека претприемачите треба да имаат познавање од бизнисот што ќе има влијание врз претприемачките потенцијали и однесувања.

Со оглед на ова, засегнатите страни во заедницата треба да бидат вклучени во активности за зајакнување на претприемачкото учење на локално (општинско) и регионално ниво, а тоа треба да даде дополнителен поттик за зајакнување на локалните екосистеми во земјата. За да се поттикнат напорите за промена на општата култура во земјата, младите претприемачи треба да имаат лесен пристап до ментори и мрежи на ментори и други претприемачи за можна соработка. Бизнис-центарот при Центарот за развој на Скопскиот плански регион реализира менторски поддршки за младите претприемачи, со цел тие да имаат полесен пристап до финансии, но и да им се помогне со подготовка на стратегија за маркетинг на нивните производи и услуги.

Инфографиците ги претставуваат одговорите на дел од прашањата на кои одговараа учениците, вклучени во мобилноста во рамките на проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“.

Од спроведеното истражување помеѓу учениците во трите средни училишта – АСУЦ „Боро Петрушевски“, СУГС „Браќа Миладиновци“ и СГГУГ „Здравко Цветковски“ – партнери во проектот „Поттикнување на претприемништво со подобрени вештини преку иновативно учење“, беа подготвени инфографици со сумирани одговори од прашањата.

Во прилог следуваат извадоци од прашалникот со прашања и одговори.

1. Прашање: Што значи според Вас да се започне претприемачки бизнис?

Одговори :

- “Бизнис кој задоволува некои од потребите на купувачите и клиентите со помош на иновативност”
- “Подготовката на бизнис план е детално објаснување на бизнис идејата”
- “Вложување на идеи, труд, средства и ресурси со цел започнување на нешто

ново што ќе нуди квалитетни и уникатни услуги на пазарот”

- “Средство за претворање на нашата визија ,во конкретен пат за да се реализира истата”

2. Прашање: Што претставува подготовка на бизнис план?

Одговори:

- “Бизнис план претставува пресметување на ресурси и број на вработени”
- “Идејата за дадената цел да се стави на хартија”
- “Процес во кој што треба да се задоволат одредени потреби и проблеми на пазарот”
- “Преземање на ризик, креативно размислување, лидерство, силан работна етика и флексибилност”

3. Прашање: Какви ресурси се потребни за да се воспостави претприемачки бизнис ?

Одговори :

- “Човеков труд вложен капитал и ресурси”
- “ Финансиски ресурси и иновативност”

4. Прашање: Какви карактеристики треба да поседува претприемачот?

Одговори:

- “Посветеност, одлучност , лидерство, ориентираност кон можностите, прифаќање на ризик и неизвесност, креативност и мотивација”
- “Одлучен во одлуките што ги донесува за бизнисот и да биде иновативен”
- “Преземање на ризик , креативно размислување, силна работна етика, флексибилност”
- “ Иновативност , искуство , талент и упорност”

5. Прашање: Каква е поврзаноста на претприемачкиот бизнис со клиентите и потрошувачите?

Одговори:

- “Бизнисот нуди одредени услуги на пазарот, а клиентите и потрошувачите се одлучуваат дали ќе ги користат тие услуги ”
- “Треба да има одлична поврзаност бидејќи од клиентите зависи опстојувањето на бизнисот”

6. Прашање: Колку е значаен маркетинг на производите и услугите на претприемачкиот бизнис?

Одговори:

- “Социјалните медиуми се клучни за презентација на бизнисот “

Заклучоци и препораки

По наведените примери и елаборираната ситуација може да се заклучи дека има поволна средина за започнување бизнис повеќе од кога било во Северна Македонија, но поради неизвесноста на моменталната состојба на национално и на глобално ниво и оптоварувањето со бирократските процедури, аспирантите претприемачи ја туркаат својата посветеност да започнат свој бизнис по кризата, додека стартапите се стремат да се приспособат на новата реалност и да ја задржат својата база на клиенти.

Владините политики и алатки за поддршка на ММСП, промоција на претприемништвото и развојот, ги одразуваат практиките и целите на ЕУ, кои треба да ги елиминираат пречките и грижите со кои се соочуваат учесниците на пазарот. Донаторската заедница ја поддржува имплементацијата на политиките и има разбирање за потребите на ММСП, но потребна е поблиска соработка и усогласување на засегнатите страни за да се избегне преклопување на активностите.

Конкретно, има потреба од унапредување на владините мерки и бирократска поддршка на бизнисите, олеснување на пристапот до финансии, подобрување на практиките на деловната етика како и подобрување на целокупната политичка и економска ситуација во земјата. Само во ова опкружување ММСП би можеле стратегиски да пристапат кон нивниот раст и придружното деловно планирање. Всушност, мнозинството од анкетираниите претприемачи планираат раст на бизнисот и меѓународна експанзија на среден рок.

Претприемачкото образование и вештини за поддршка на процесот на развој на ММСП претставуваат уште една голема загриженост.

Сегашниот формален образовен систем го кочи економскиот раст и бара итни реформи за поттикнување на претприемачкиот дух на сите нивоа на образование од рана возраст. Така, едукативните материјали за претприемништвото ќе се надоградуваат со локални или со регионални успешни приказни на ММСП, како и претприемачи како пример за поттикнување на ученичкото внимание. Дополнително, теоретското образование се советува делумно да се замени со попрактични знаења и вештини за градење претприемачки потфати, што би можело да биде директно применето на пазарните услови. Слично на тоа, студиите на ОЕЦД сугерираат сличен пристап на претприемачкото образование на високото формално образование, ставајќи фокус на интерактивни наставни методи, како и деловно советување и насочени ММСП системи за поддршка на зголемување на претприемачките намери.

Покрај тоа, студентите, аспирантите претприемачи и претприемачите би сакале да бидат постојано информирани за достапните системи за поддршка за започнување или развивање нови потфати и, ако е можно, да може да пристапат до овие информации во една централна точка, по можност во нивната географска близина. Поставувањето таква услуга/и ќе избегне забуна, но исто така ќе обезбеди повеќе избор меѓу постојните можности според потребите на корисниците.

Во Северна Македонија недостигот на претприемачко образование во формалниот сектор се зголемува и е компензирано со неформалното образование што го обезбедуваат давателите на деловни услуги од сите видови какви што се јавни институции, центри за обука, стопански комори, здруженија, акцелератори, хабови и други. Сепак, и покрај значителниот број образовни институции што работат низ државата, со најголема густина во Град Скопје, постои неусогласеност помеѓу понудата и побарувачката за одредени вештини. Овој конкретен јаз на пазарот негативно се одразува на идните претприемачки потфати и на постојниот раст на ММСП потенцијал.

Библиографија и користени линкови

Библиографија

1. Национална стратегија за млади на Република Македонија, 2005
2. Глобално истражување за претприемништвото 2012 / ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО во Македонија: трето истражување, автор Тетјана Лазаревска, Скопје
3. Entrepreneurship ecosystem in North Macedonia, Market Assessment, Makedonka Dimitrova, Skopje 2020
4. Macroeconomic Monitor, Finance Think, March 2020
5. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА МАЛИ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА (2018 – 2023)
6. Акциски план за развој на претприемништвото во ЕУ 2020; Повторно бу-дење на претприемачкиот дух во Европа, соопштение од Комисијата до Европскиот парламент, Советот, Економско-социјалниот комитет и Комитетот на регионите. Брисел, 9.1.2013 COM(2012)795
7. Western Balkans Regular Economic Report, The Country Notes, no.17, World Banks, Spring 2020,
8. Opportunities and barriers for youth entrepreneurship and employment in the private sector in the Republic of North Macedonia, Angel Mojsovsk, Publisher: European Policy Institute – Skopje, Skopje 2021
9. Стратегија за иновации за Скопскиот плански регион, Радмил Поленак-виќ, 2016

Користени линкови

1. <http://www.gemconsortium.org/docs/download/3089>, Гем конзорциум извештаи
2. <https://www.mchamber.mk/>, Стратегија за паметна специјализација како предуслов за конкурентна Актуелно (22.9.2020)
3. <http://mioa.gov.mk/?q=en/node/2378>, Линк до веб-страница на Министерство за администрација и информатичко општество
4. <http://mioa.gov.mk/?q=en/node/2379>,
5. <http://mioa.gov.mk/?q=en/node/2459>,
6. <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-ENG-WEB-1.pdf>
7. <https://www.oecd.org/gov/digital-government/recommendation-on-digital-government-strategies.htm>, Линк до веб-страница од ОЕЦД
8. <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategija-za-obrazovanie-MAK-WEB.pdf>, Стратегија за образование на Република Северна Македонија
9. <https://www.fakulteti.mk/news/25072018/ministrite-za-obrazovanie-najkratkotraat---se-smenile-12-vo-18-godini>, Линк до веб-страница на портал Факултети.мк
10. <https://epi.org.mk/> Младинско претприемништво – стартап за македонската економија, Ангел Мојсовски, 14.8.2019